

Werkhoven na de Belgische Opstand van 1830
door A. Graafhuis.

Uit onderstaande stukken blijkt allereerst iets over de situatie rondom de stad Utrecht, met name in Werkhoven en Odijk. Zoals bekend was Werkhoven de eerste en meest revolutionaire "parochie" in het centrum van Nederland (1794/95). Vanzelfsprekend was het bijna, dat burgemeester Hermanus de Vriendt* hierover door de gouverneur der provincie werd aangesproken. Om de sfeer van die dagen beter te proeven, werden o. m. enige akten (1, 2 en 3) verzameld, gelezen en getranscribeerd. Hier volgt het resultaat:

vertrouwelijk
Nr. A 23 Januarij 1831

Utrecht den 26 Januarij 1831.

De datums het
nummer en de let-
ters dezer, bij de
aanhaling nauwkeu-
rig uit te drukken.

Door de aanspraak van den Minister van Buitenlandsche zaken, in de zitting der tweede kamer van den 20 January 1831 heeft de koning opening gegeven der onderhandelingen uit de Belgische gebeurtenissen voortgevloeid.

Die aanspraak zal Uw E. D. G. voorzeker reeds zijn of nader kenbaar worden. Het is buiten twijfel van hoogst belang den indruk te kennen welke de daarin ontwikkelde houding van onzen Koning en het gedrag van de Mogendheden op uwe Ingezetenen heeft gemaakt.

*Burgemeester de Vriendt was in functie sedert 1808 en werd in 1846 (eervol) ontslagen.

Het zal mij aangenaam zijn een omstandig rapport van Uw E. D. G. deswege te ontvangen zoodra den inhoud der gedachte aanspraak genoegzaam zal zijn verspreid terwijl ik ook in het vervolg zoodanig rapport betrekkelijk den gang der gebeurtenissen welke hieruit kunnen geboren worden zal tegemoet zien.

Ik zeg een omstandig rapport, omdat de geenen welke ik tot hiertoe omtrent den openbare geest heb ontvangen in het algemeen van zoo weinige beteekenis zijn, dat ik dezelve gewoonlijk moet ter zijde leggen en ze nimmer tot bouwstoffen voor het mijne kan bezigen.

Wanneer de openbare rust op geenerlei wijze wordt gestoord, dan geeft dit natuurlijk aanleiding tot eene gunstige beschouwing, maar er kunnen in het geheim handelingen plaats grijpen, welke later openbare onrust scheppen, en welke dikwerf uit verkeerde beoordeelingen der daden van het Gouvernement derzelve oorsprong ontleenen.

Een der voornaamste verpligtingen van den Magistraat die aan het hoofd eener gemeente is geplaatst is in de tegenwoordige omstandigheden, waakzaamheid, en alzoo den indruk te kennen welke de evengenoemde daden voortbrengen, hij bezit daartoe het middel in zijne uitgebreide betrekkingen met, zoo niet alle, althans de voornaamste zijner Ingezetenen; door dezen te hooren, met hen vertrouwelijk te spreken, leert hij hunne denkwijze en daardoor naar mate van de betrekkingen welke zij in de Maatschappij bekleden ook die van andere verstaan, zoo die denkwijze eene strekking heeft waardoor de heilzame bedoelingen van onzen Geëerbiedigden Koning zouden worden miskend, dan zal het van uwen pligt zijn de daarin betrokkene personen door gepaste toespraak teregt te brengen en mij voorts die Strekking vertrouwelijk mede te deelen opdat ik van mijnen kant gepaste beschikking zoude kunnen nemen om den openbaren geest doelmatig te leiden en voorts aan het Gouvernement die geest te doen kennen.

Het is naar dezen regel om op deze grondslag dat ik Uw E. D. G.

verzoeken derzelve rapporten nopens den openbare geest voortaan in te rigten en het is eerst dan, dat zij zullen beantwoorden, aan het doel waartoe zij strekken moeten.

De Gouverneur Adinterim der
Provincie Utrecht

(w.g.) G. C. C. J. van Lynden
van Sandenburg

Aan den Heer Burgemeester van Odijk en Werkhoven.

onderwerp
vertrouwelijk

Werkhoven 19 February 1831.

Ter beantwoording Uwer Hoog EdelGeb. Gestr. missive dd. 26 der vorige maand A. 23 January 1831 betrekkelijk de gezindheid, den Geest, Denk en Handelwijze der ingezetenen dezer Gemeente hebben d'Eer te berichten ¹ dat deze Gemeente bestaat uit ruim $\frac{1}{4}$ Hervormde en nagenoeg $\frac{3}{4}$ Roomsche Catholijke inwoners. Dat het mij vergund zij reeds van den jaare 1808 en alzoo den tijdvak van 22 jaren met de administratie dezer Gemeente te zijn gearchargeerd. En hoezeer het niet mogelijk is, dat een Politiek Ambtenaar in alle opzichten elk ingezetenen zijner Gemeente volkomen en alle zijne Handelingen overeenkomstig zijnen plicht: naar Wil en genoegen kan handelen zoo Vleije mij echter gedurende het voormelde tijdvak, met meest alle en de Voornaamste inwoners mijner Gemeente tenminste van mijne zijde een vertrouwelijke eensgezindheid en nimmer partij-zuchtigen omgang hebbe gehad, zoo als ook van hunne zijde tot aan het midden des afgelopen jaars 1830 niet hebben kunnen bespeuren.

Dan te zeer hebbe mij vergist gezien en de denkwijze van veele ingezetenen mijner Gemeente, sinds het oogenblik der omwenteling in Frankrijk, 't welk algemeen en van den beginne af als ook de Belgische oproerigheid, van hun als 't ware met eenige tegemoet-

ziening van tevredenheid wordt beschouwd, echter gaat zulks met onkunde gepaard, daar veele hunner zich voorstellen, dat de Staatkundige gebeurtenissen meerendeels religeus zijn, zoo men aan sommige gesprekken, Denk en Handelwijze ten duidelijke kan ontwaren.

Hoezeer wel geen openbaare rustverstoring binnen deze Gemeente heeft plaats gehad, moet men echter veronderstellen dat sommige derzelve door Militaire Magt zijn behooeren gedwongen te worden ter gehoorzaming aan Wet en Gouvernement, ten opzichte van hunne verplichting tot den Schutterlijken dienst ter beveiliging van onze Vaderlandschen grond en Haardstede.

Ook kan ik niet onopgemerkt voorbijgaan de ontwaring der geheime kennishouding van sommige met de belangen der Provincien van Maas en Waal en Noord-Brabant, 't welk mij heeft doen besluiten om aan sommigen Reys- of Veiligheidskaarten te weygeren, ten einde de Wederzijdsche Correspondentie zoo veel mogelijk te beletten en nog bovendien is het mij gebleken, dat zekere Antonie Meesters reeds bevorens bekend als onvoegzame uitdrukkingen te hebben gedaan en niet tegenstaande uitdrukkelijke weygering eener reyskaart, denzelven evenwel de Gemeente heeft verlaten en zich voor eenige dagen naar Maas en Waal heeft begeven en ook weder is terug gekomen en ten blijke zijner kwalijke gezindheid is mij in den loop dezer week door de Moeder van een voortvlugtig geweest zijnde schutter (welke tans is opgekomen en zich te Amersfoort bij zijn korps heeft aangemeld) stellig verzekerd dat haar zoon alleen op aanraden van gemelde A. Meesters de Gemeente had verlaten, en zich eenigen tijd te Mook hadde opgehouden.

De inrukking der Troupen in Maas en Waal heeft kenlijke veranderingen aan de houding van veele ingezetenen dezer Gemeente te wege gebragt daar sommigen voor dien tijd al vrij stuursch en ontevreden scheenen over de binnen deze Gemeente plaats gehad hebbende Militaire bezetting, 't welk ook reeds op den avond van Zondag den 9 January jl. eenige kleine blijken heeft gehad, daar juist de Militaire bezetting alhier zijnde den Luit.^d Adjudant mij in den avond van den 8 January pr(o)missive

kennis gaf, dat zijn Ed. geïnformeerd was, dat een aantal jongelieden den volgende dag bij het uitgaan der R. C. Kerk een aanval op de binnen de Gemeente gestationeerde Militairen wilde doen en dezelve uit de Gemeente verdrijven, ter voorkoming waarvan ZED de nodige maatregelen zoude neemen en mij verzocht dinsdag ook in de Gemeente tegenwoordig te zijn, zoals ik mij dan ook werkelijk op den laatsten namiddag en avond van dien dag in 't Gemeentehuus, alwaar de Hoofdwacht der Militaire bezetting gevestigd was, mij bevond toen er eensklaps omstreeks half acht uren des avonds een ontzettend rumoer, gedruis, geloof en verschrikkelijk bijna moordgeschreeuw zich te midden op het dorp verhief en op het Gemeentehuus aandrang, waarin de Hoofdwacht en ook juist op dat oogenblik de Patrouille zich tesamen bevondt en geheel duister zijnde, deed ik ook alle het licht zoo in de Hoofdwacht der Militaire bezetting als Gemeentehuus in alle vertrekken uitdoen.

Waarna den veldwagter door een agterdeurtje zich naar buiten deed begeven om te bespeuren eene der straatschenders te verkennen, waarop door mij de deur der Hoofdwacht werd geopend en buyten stappende de Wacht werd uitgeroepen. Het geheele complot, naar gissing 25 à 30 personen, verwijderde zich daarop terstond metterhaast, waarop de Patrouille verdubbeld werd, hebbende den Veldwagter eene der Rumoermakers ontdekt, welke zich in een huys begaf, en die ik oogenblikkelijk door de Patrouille deed opsporen en in 't Gemeentehuus brengen, alwaar hij na verloop van 1½ uur en met veel moeyten nog een vrij groot aantal zijner medemakers opgaf, van welke dadelijk nog twee der voornaamsten door de Patrouille in het Gemeentehuus deed opkomen, welke eerst vrij wat ontevreden en geheel ontkennende van hunne handelwijze waren, doch bij nadere overtuiging erkende kwalijk en tegens den goeden rust gehandelt te hebben, welke na opgave van alle hun medemakers en onder stellige belofte van nimmer iets dergelijks te zullen ondernemen naar hunne woningen hebbe doen terug keeren, hebbende deze handelwijze zeer goede indruk gemaakt.

Voorts kan men niet zoo veronderstellen, dat de geest des inwoners dezer Gemeente tegen onzen Geëerbiedigde Koning gestemd is,

maar toch allesints haakende naar verandering, daar deze Gemeente als nog genoegzaam bekend van de omwenteling in 1794 mede de eerste revolutionaire was, nog blijkbaar uit de registers van dien tijd onder mij berustende. Zoo zoude zij ook tans niet de laatste Wezen wanneer onverhoopt in onze Noordelijke Provinciën eenige onrust kwam te ontstaan. Niet twijfelende of zal door deze aan Uw Hoog EdelGeb. Gestr. intentie hebben voldaan.

De Burgemeester der Gemeente Werkhoven

(get.) De Vriendt

w.g.

Aan Z. E. den Heere Gouverneur
der Provincie van Utrecht

Formulier van den Eed als Schepen van Schonauwen. *)

Dat zweere ik dat ik de Edele Mog. Heeren Staten 's Lands van Utrecht, mitsgaders den Ambags Heere, en voorts ook Schout en Gerechten getrouw zal zijn, ende dat ik in alle voorkomende gevallen ten dienste zal wezen, het quade zal helpen weeren, en het goede en beste van 't gerecht zal voorstaan en helpe vorderen, ende dat ik zonder gunst, ofte wangunst zal tragten te oordelen.

Zo Waarlijk helpe mij
God Almachtig.

*) (Eedsformule 18e eeuw)

(Archief voormalige gemeente
Schonauwen III-4)